

Nebeški in pozemeljski ogenj.

Spisal dr. Simon Šubic, profesor na vseučilišči v Gradci.

(Dalje.)

ri nas na kmétih pravijo: »Zvezde se utrinjajo«, kakor bi utrinki prihajali od zvezdâ. Marsikateri kmet se prekriža, ko ugleda utrinek, češ: »Je pa že zopet kdo umrl; Bog dâj njega duši sveti raj!«

Utrinki sicer ne prihajajo od zvezdâ, vender niso otroci zemeljskega obnebja, nego padajo na zemljo iz vesoljnega svetovnega prostora. Nekateri zvezdoznanci trdé, da utrinki niso nič drugega nego ostanki nekdanjega večjega svetâ ali vsaj planeten drobiž. Zemljo ali prav za prav pota naše zemlje objemata dva velika kolobara, polna takega svetovnega drobiža. Ob prvega se zadeva zemlja o svetem Lavrenciji, ob drugega sredi meseca listopada. Ta drobiž priletí takó silno hitro v ozračje naše zemlje, da se užgè od drgnjenja ob zrak, prav takó, kakor se užigajo na železnici vozovi od silnega drgnjenja železnih podvóz ob kolesna pésta.

V mladih letih sem bil pričâ ognjenemu prikazu, ki je bil podoben nekakšnemu utrinku; najbolj bi se mu prilegalo ime leteča ognjena metla ali plamenica. Omenjam ga, ker se malokdaj vidi kaj takega in ker se mi je osupni prikaz takó globoko vtisnil v spomin, da ga vidim vselej živo pred seboj, kadarkoli se ga spominjam. — Bilo je v Brodéh pred mojo rojstveno hišo, ko smo nekega poletnega večera po mlačvi stopili s pôda na travnik; solnce je ravno zahajalo, in na podsolnčni stráni naše doline se ni še mračilo. Med pôdom in hišo je stala visoka, košata stara presédovka, po deblu vsa otlâ. V nje otlini je bivalo marsikaj živalij, o veliki vročini gadje, kadar pa so hruške dozorevale, sršeni in polhi; mišij, osâ in njih satja je bilo tudi vedno dosti v nje duplu. Ko stopiva z očetom po mlačvi s pôda, prikaže se nama nasproti čez sapotniški vrh goreča metla, frčeča tikoma nad gozdi proti dolini, v otoci čez dolino in naravnost proti naši hiši. Kâr završi po vrhu presédovke, in ognjene iskre se razprašé po vejah. »Bog in sveti križ božji!« vzkliknejo oče in se prekrižajo, jaz pa strmim zamaknjen za ognjeno metlô. Letela je od nas prav nad drevjem v hrib proti Stanišam. Ko izgine, vprašam očeta, ali ne bode pôd gorel, ker se je toliko ognjenih isker vsulo po slamnati strehi. »Eh, kaj bi gorel, blagoslov božji ne požiga,« od-

govoré mi oče in dostavijo: »Gotovo gré svetnik k drugemu v vás; morda gré Mati božja z jezera k óni na Dóbrovo pri Polhovem Gradci. Srečen, kdor vidi kaj takega, saj se mu ne posreči drugič v vsem življenji!«

Razven utrinkov in ognjene metle ne vé m, da bi bili oče takisto častili kaj drugega nego také zvane »večne luči«. — Toda kaj je prav za prav večna luč, tega mi niso védeli razložiti natančneje; dejali so pa, da bi jo utegnil zopet prižgati človek, ki bi to natanko védel in bi bil popolnoma brez greha. V novejših pregrešnih časih so menda ugasnile vse večne luči, kar jih je kdaj gorelo. Poslednjih se spominjajo samó še najstarejši ljudje, očetje denšnjega rodú, ki so jih videli goreče na pokopališčih. Ako se prav spominjam teh povestij iz mladih let, rekli so oče, da so bile to svetilke, vzdane v cerkvenem zidu, prav tam, kjer se pokopališče dotika cerkvenega zidú. V sedanjem času, také so ugibali oče, ne more nikdo več prižgati večne luči; ljudje so preveliki grešniki. Zadnji, ki bi jo bil lahko prižgal, toda je ni hotel, bil je pobožen menih; rekli so mu pater Hugo. Ta menih je bil také svet, da je izganjal hudiča iz obsedencev. Kadar je hitel obsedencu na pomoč, zbal se ga je hudobec také, da je kar odnesel peté, ko je slišal, da prihaja, in je še bežéč bridko klical: »Pater Hugo, uga se, guga!« — Kaj pomenijo te besede, tega mi oče niso védeli povedati, češ, da še niso bili v peklu, kjer bi se bili navadili hudičevega jezika! —

Ali je večna luč ostanek paganske šege kakor n. pr. že omenjenega večnega ognja v svetiščih boginje Veste, tega nisem našel zapisanega nikjer. Gotovo pa ima ogenj svetega Janeza Krstnika ali splošna navada kres žgati svoje korenine globoko v starem paganstvu. V tistih starodavnih časih, ko so še solnce častili po božje, bila je navada, da so o Kresi, kadar se solnce na letnem svojem poti najbolj približa našim krajem, žgali velike ognje in plesali okolo njih v znamenje, kakó se veselé solnca in njega darov.

Kakor pri mladini také so tudi pri národih mladostni vtiski kolikor toliko vzrok mnogoterim šegam, ki se vzdržé v življenji poznejših rodóv. Marsikateré navade, katere so se porodile v človeštva otroški dóbi iz paganskih nazorov, ohranile so se, dasi nekoliko izpremenjene, po tisoč in tisoč let od temne starodavnosti do denšnjih dnij. Kakor posamičnik také se tudi ves národ ne more iz lahka oprostiti duševnih nazorov svoje mladosti, zlasti po kmétih ne.

Kakšno veselje pa je tudi kres žgati! Dolgo prej smo si že pastirji — pasel sem do končanega svojega dvanajstega leta — z do-

volitvijo svojih roditeljev in sosedov izbrali suho ali sploh kaj poškodovano smreko kje na griči. Ako ni bilo na pravem kraju pripravne smreke, posekali smo jo kje drugje in jo postavili kakor mlaj na grič za kresov steber. Okolo takega mogočnega in visokega stebra smo sčasoma nanosili visok kùp vsakovrstnih drvâ, da je sezal smreki malone do vrha. Izkušali smo se s pastirji bližnje vasi, kdo napravi višjega in čegav ogenj bode višji. Čim bolj se je bližal kresni večer, tem večja je bila naša nestrpnost, tem bolj nam je gomazelo veselje po vseh udih. Ko je zagorel kres, ogledovali smo ga nekaj časa rado vedno, kakor bi se čudili svojemu delu, potem pa smo skakali okolo njega, peli in plesali, kakor je koga veselilo.

Ker smo že pri malenkostih med nebeškim in pozemeljskim ognjem, ogledjmo še nekatere ognjene prikaze, kateri so po národni veri združeni z zakladi.

Kdor išče zakladov, pojdi jih iskat in kopat ponôči, ker ljudska vraža trdi, da gorí ponôči luč nad zakladom, kjer je zakopan. Kdor bi hotel podnevi najti zaklad, njemu pokaže začarana šibica, kje je zakopan, toda umeti je treba, kam mu kaže, ko šviga ali miga. Ker pa malokdo dobí takovo šibico, opirajo iz večine vsi óni, ki želé zakladov, svoje upanje na ponôčne ognjene prikaze.

Ogenj pri zakladih je pa takšen, da gré vsakomur izpod nog, kdor ga ni vreden vzdigniti. Takó vsaj mi je pripovedoval v mladih letih star berač, kateri se je ustil, da vé zaklade kopati. »Škrat varuje zaklad in se bojí zánj; zató ga odnese, kadar se kdo bliža, in z zakladom izgine tudi luč. Kadar pa bi škrat zapazil, da so ljudje zalezli kraj, kjer ima zakopan zaklad, vzdigne ga ponôči iz tal in ga nese drugam. Zadene ga v vreči na ráme in frčí ž njim po zraku, zajedno pa kriči nekamo zamolklo: ‚Teží, teží!‘ Kdor bi ga slišal, zakriči mu prav tedaj, ko je nad hišo: ‚Ako teží, pa odlóži!‘. Na tak odgovor škrat précej izpustí vrečo, da pade na hišo. Gospodinji, ki se je oglašila škratu in bila v tistem času baš pred pečjó, padel je zaklad na ognjišče. Da je segla po vreči, izpremenilo bi se bilo zlató v oglje, žena pa se je prekrižala in rekla: ‚Bodi v božjem imeni!‘ Nató je imela polno vrečo cekinov.«

V Sopotnici blizu Svetega Florijana pri bistrem studenci so videli ljudje pogostoma nôčni ogenj. Kopali so tedaj po zakladu. Ko kopljejo, gré mimo njih sivobrad mož in jih nagovori: »O zakladu, ki je tukaj pokopan, govoré že od nekdanj, da ga dobí samó tisti, kdor dá polovico Svetemu Florijanu.« — »Prav, že damo,« odgovoré kopači. Res

pridejo do zaklada. Toda ko ga potegnejo iz jame, skesajo se, da so obetali toliko. Dočim se razgovarjajo, da bi bila tudi desetina dosti, zdrsne jim zaklad iz rok v jamo, in ni ga več videti!

Bodi pri tej priliki še mimogredé omenjeno, kakó sem nekoč sam šel zaklad kopat. »Glej,« šepetal mi je na nóčnem poti proti dômu tovariš, s katerim sva še hodila v ljudsko šolo v Loki, »glej, tam-le pri vodi se sveti ogenj iz temne noči! Ali si kuha povôdni mož večerjo, ali pa gori luč pri zakladu.« Razposajena dečaka, kakeršna sva bila, nisva se kaj menila za strah; bala pa sva se, da bi ne padla v vódo. Zdi se mi tudi, kakor bi se bilo nekaj oživljalo v mêni; bila je želja, da bi se prepričal, kaj je, morda celó nádeja, da najdeva zaklad. Greva, prideva do vodé, luč se ne méni za naju, nego ostane na mestu. Kaj ugledava? Tam v grapi je pastir z lučjo v roki lovil — rake pod rušo in grmovjem! —

III.

Slišal sem nekdaj o prirodoslovci, kateri se je zdel sam sebi premoder, da bi ne ugenil, kakó so prišli ljudje do ognja, katerega je bilo takó neizogibno potrebno na svetu. Čital je, kakó je B. Franklin potegnul strelo z nebá, in tedaj je poskočil od veselja, reki: »Imam izvir prvotnega ognja med ljudmi!« Pri tej priči se zablisne, da ga zaščemé oči, zajedno pa trešči blizu njega v slamnato streho; kár pokadí se iz njé, hiša zagorí, in plameni velikega požara švigajo proti nebu.

Takšne so prirodne moči, koristne, dokler jih človek krotí, uničevalne, ko besné po neomejenih prirodnih potih! —

Ali bi ne smeli misliti, da je nekoč strela v starodavnih časih udarila v navédene vire kamenega olja v Mediji ter zažgala njih uha-jajoče pline? Takó bi se še lože umelo, zakaj so Parzi častili óne ognje, ako so njih pradedje učakali kaj takega, da je prišel plamen z nebá na zemljo in jim prižgal sveti večni ogenj.

Toda kaj je bilo treba čakati strele in nesreč, katere jo sprem-ljajo; saj je ognja povsod dovôlj na zemlji! Ne kaže se sicer óčito, ker rahlo spí, dokler ga ne vzbudiš. Toliko pa, da ga oprostiš prirodnih spon, že se dvigne na svetlih svojih krilih proti nebu.

Kaj ne, kadar napneš in izprožiš samokres, da zdrsne kamen ob jeklo, kakó hitro se prikaže ogenj; iskre se razkropé, in na uhó priletí pok. Recimo pa, da prijaha pri tej priči, ko ustrelíš, jezdec,

čegar konj se splaši in pobegne, tedaj se ti zopet razodeva nov izvir ognja, katerega kuje pódkova. Tega pozná tudi pesem:

»In údri, údri, klòp, klop, klòp,
 Napréj letéli so v kolòp,
 Da sápe ji zmanjkúje
 In pódkev iskre kúje.«

Temu ni baš predolgo, ko kmet še ni imel denašnjih vžigalic, nego si je napravljál ogenj, sicer ne takó, da bi drgnil dva suha lesova, nego takó, da je kresal jekleno ognjilo ob krêmen. Držal je kresílo nad trodom ali kresílnó gobo; ko je padla iskra s kresíla na cunjo ali na gobo, vnela jo je toliko, da je podlaga zatléla. Kadar je pa hotel zakuriti ali káj prižgati, pritisnil je k tleči gobi nit, prevlečeno z žveplom, ali pa je zavl tlečo gobo v suho, dobro zmeto praprot, oziroma v suho senó ter je v m a h a l ogenj, da je zagorela praprot s plamenom. Dasi je še v mojih mladih letih kmet vsaj v našem kraji večinoma ogenj kresal, vender bode ta dolgočasni naçin skoro pozabljen, ker so sedanje vžigalice zaradi svoje posebne pripravnosti tudi že po kmétih večinoma izpodrinile staro navado.

Gospodinja, katera ogenj kreše, napravlja ga meháníškim pótem, óna pa, ki ga dela z vžigalicami, prevlečenimi z žveplom in fosforom, uporablja kemiški naçin, združen z meháníško moçjó.

Pri kresanji se odbijajo na ostrem kamenu drobtinice jekla takó silno, da se vnamejo ali pa razbelijo.

Kakor vkrešemo ogenj počasno, takó hitro ga napravimo, ako vržemo prvino kalij v vódo. Dokler se te kovine ne prime rjá, katera jo spojí z zračnim kisíkom, kaže kalij veliko sorodnost do kisíka. Da ga obvarujemo okisanja, hranimo ga v petroleji, kateri sploh nima kisíka. Ako vzameš kosec čistega kalija iz petroleja in ga prerežeš, pokaže ti prerez svetlo svinčeno barvo. Ako vržeš ta kosec v vódo, ugledaš jako zanimljiv kemiški prikaz. Kalij namreç v vodi takó silno seže po kisíku, da se kár sesujejo tiste trohice vodé, katere se dotikajo kalija, in sicer takó živahno, da se od trohičnega stresa vname in s plamenom zagorí vodík, pregnan iz vodé, in da sveti kaliju pri njega poroki s kisíkom, s katerim se zdajci združita v kemiško spojino kali.

Kakor se prijatelja, katera se že nista videla Bog vé kakó dolgo, veselo objemata in poljubljata, da se jima ogreje srce, prav takó se družijo prijazni samotni atomi tolikanj silno, da se pokaže ogenj.

Silne so in še ne do kraja spoznane prirodne moči med najmanjšimi, očém nevidnimi deli (atomi) posamičnih tvarin; s takimi močmi se zbirajo, družijo ali pa odbijajo, kakor drug drugega marajo ali ne ter se zlagajo v nove trohice ali nova telesca, dočim se stare trohice razsipljejo. Po takem preporodu se pojavi novo teló z novimi svojstvi, mi pa pravimo, da se to vrší po kemiški presnovi.

Tvarina, ki se dosti ogreje, razbeli se in pokaže ogenj; s plamenom pa gorí le takrat, kadar se zajedno razvija goreč plin kakor góri navedeni vodík.

Malone povsod, obrni se kamorkoli, čaka te ogenj, sevéda skrit pod to ali óno stvarjó. Stopi k brusu, dobro poženi koló, pritisni nánje britev in brusi jo; tedaj vidiš, kakó se ti ognjene iskre prašé izpod britve na brusu.

Podvoz, ki se stresa na tekočem vozu in drgne ob pésta, ogreva se kakor britev na brusu. Po močnem gibanji, stresanji in drgnjenji se torej dela gorkota in celó ogenj. Divji národje, kateri še ne poznajo naših prikladnih naprav za ogenj, delajo ga takó, da drgnejo dva suha lesova.

V tvornicah, kjer gonijo parni stroji mnogo koles, prenaša se vrtenje in strojeva moč od kolesa do kolesa po jermenih, s katerimi so vzajemno zvezana vsa ta kolesa. Od svojega drgnjenja okolo osí in po prenašanji moči od osí do osí se jermeni takó razgrejejo, da bi zgoreli, ako bi ne mazali osij z mastjó. Takó pa tekó jermeni glaje, ne drgnejo se in se tudi ne ogrevajo tolikanj, da bi se užgali.

Pogostoma se pripetí, da teče koló, na katerem ravno ne opravljajo nobenega dela, popolnoma prazno. Kar bi to koló utegnilo izvrševati dela, to gré sevéda v izgubo, ker teče prazno. Amerikanci in Angleži imajo zató navado, da takim kolesom zlasti pozimi priprezajo železne ploče. Vrteče koló vrtí s seboj pločo in jo drgne ob drugo, mirno stoječo pločo, primeroma takó, kakor se drgne málinski kamen ob kamen, ko se melje žito. Od tega drgnjenja se ogrevata železni ploči in dajeta od sebe gorkoto kakor zakurjena peč. Kjer imajo po delavnicah take priprave, tam jim ni treba kuriti pečij, zakaj kurijo jim gonilne strojne sile. Odveč je skoro pristavljati, da bi se železne ploče od samega drgnjenja utegnile razbeliti in pokazati ogenj.

Pri našem vzgledu se je prvi ogenj, kateri gorí pod kotlom parnega stroja, izpremenil v gorko vodo in nje vroče sopare ter jih naudal z ónim notranjim trohičnim gibanjem, s katerim gonijo sopari kolesa. Na tekočih kolesih se rabi tedaj druga izprememba

prvega ognja v gibanje in delavsko moč. S to delavsko močjó pa ne utegneš samó opravljati dela, nego lahko jo izpreminjaš tudi v goroto in zopet v ogenj, kakor se je porodila iz ognja. Ta vzgled nam torej kaže, kakó se nekoliko prevaja in presnavlja mehaniška moč.

(Dalje prihodnjič.)

S Ptuja na Rogaško gôro.

Spisal M. Cilenšek.

Rjekoli potuješ po vzhodnem kosu slovenskega Štajerja, skoraj povsod ti šteje stopinje Rogaška gôra. Kakó bi tudi ne, saj je precěj visoka, in kar je tudi velikega pomena, brez bližnjega soseda, ki bi zakrival nje ponosno glavo. Dasi je torej ni težko ugledati, ne spoznaš je vender kár meni nič tebi nič, zakaj Rogaška gôra ima svoje muhe in je v tem oziru nekako podobna luni. Toda dočim se ta ravná po času, izvolila si je naša gôra kraj, da te premoti tem lože. Ker leží nje ós približno od vzhoda proti zapadu in ker nje obronki na jugu, zlasti pa na severu, odpadajo zeló strmo, kaže ti malone od vsake strani drugačno lice. Ptujskim poljancem je le nekoliko vzdignjena nad ostalim pohlevnim gričevjem haloškim in jim je obrnila široki svoj hrbet; jednako se ti predstavlja z juga, toda z globoko zarezo. Najkrasnejša je od južnega zapada, bodisi da se ji čudiš z Jezerc, visokega klanca med Šentjurjem ob južni železnici in Planino, ali z Rúdnice, Bóhorja ¹⁾ ali druge znamenitejše višine. Tukaj se ti kaže z ostro stranjó in zató je podobna velikanski piramidasti igli, ki je videti tem lepša, čim čistejši je zrak, in to najbolj zató, ker je takó osamela in nje ozadje popolnoma prosto. Od vzhoda ni takó veličastna, ker se na to stran razprostirajo precejšnji vrhovi Haloških goric, s katerimi je v zvezi, in zató, ker ima tukaj nekakšen nos, Résenik imenovan. Iz vsega tega se vidi, da mora biti z goré na vse vetrove lep razgled, ki vabi potnika močneje nego marsikateri višji vrh, da si z nje ogleda krasno okolico. Ta velevažna posebnost in Slatina z mnogobrojnimi tujci sta provzročili, da so nadelali na gôro lep pot in postavili tik vrha hišico, kjer moreš za silo prenočiti. —

Starodavno mesto Ptuj veže z Bregom dolg lesen most, pod katerim dreví mogočna Drava svoje valove in ga malone vsako leto

¹⁾ Ob Savi.